

PROCHÁZKA Arnošt Leopold Antonín, narozen 15. 11. 1869 v Praze, zemřel 16. 1. 1925 *tamtéž*, literární a umělecký kritik, překladatel, vůdčí osobnost symbolistně-dekadentní avantgardy 90. let 19. století, vydavatel *Moderní revue*, průkopník bibliofilského tisku, sběratel, konzervativní nacionalista a přívrženec Československé národní demokracie

Arnošt Leopold Antonín Procházka vyrůstal v zámožné pražské měšťanské rodině, jež mu poskytla solidní výchovu v duchu německých kulturních tradic. Původně studoval vyhlášené německé gymnázium na Malé Straně. V tercii se však dostal do konfliktu, který jako by předznamenával jeho budoucí myšlenkový vývoj. Jeden z profesorů urážel český národ, Procházka se proti tomu postavil a kvůli svému stanovisku byl nakonec vyloučen. Poté Procházka přestoupil na českou střední školu, kde se mimo jiné seznámil se svým celoživotním přítelem a literárním druhem Jiřím Karáskem ze Lvovic. Po neukončeném studiu práv začal pracovat jako úředník, postupně vystřídal pražské finanční ředitelství, české dráhy a skončil jako vrchní účetní zemského výboru v Praze.

Procházka se zapsal především do dějin české literatury, již na gymnáziu byl ovlivněn francouzským naturalismem a symbolismem a od roku 1892 zahájil kritickou a esejistickou činnost v časopisech *Niva*, *Vesna* a *Literární listy*. Spolu s Jiřím Karáskem a zprvu i F. X. Šaldou hájil nové umělecké tendence a zejména pojetí kritiky coby svébytné umělecké disciplíny. Stejně jako Karásek kladl důraz na impresionistickou, dojmovou kritiku, individualismus a duchovní vyhraněnost. Tomuto stanovisku zůstal věrný po celý život. Po konfliktu s F. X. Šaldou, který se stal jeho celoživotním nepřítelem doslova až za hrob, založil spolu s Jiřím Karáskem roku 1894 *Moderní revui*, již pak až do své smrti v roce 1925 redigoval, vydával a od roku 1901 i sám financoval. Ve svém bytě, který byl zároveň redakcí, pořádal pravidelná setkání sympatizujících uměleckých osobností, za všechny lze jmenovat vynikajícího překladatele (zejména ze severských literatur) Hugo Kosterku, básníka a výtvarníka Karla Hlaváčka, Viktora Dyka, Otokara Březinu, Antonína Sovu, Jarmila Krecara, Stanislava Kostku Neumanna, Miloše Martena či výtvarníka a knižního grafika Františka Koblihu. Procházka udržoval i čilé kulturní styky se zahraničními autory, jako byli Stanislav Przybyszewski, Joris-Karl Huysmans, Rémy de Gourmont, Josephin Péladan nebo Maurice Barrès. Umělci, které se Procházkovi podařilo shromáždit okolo *Moderní revue*, bývají literární historii trochu šablonovitě označováni za představitele českého symbolismu, respektive dekadence fin de siècle. Toto poněkud zjednodušující pojetí jistým způsobem snižuje jejich význam, neboť tato umělecká generace představuje avantgardu, nemající v dějinách české literatury období nikdy předtím ani potom. Toto hnutí zprostředkovávalo našim zemím zahraniční literaturu a kulturu a zároveň se snažilo domácí tvorbu pozdvihnout na evropskou a světovou úroveň, a tyto tendence se podařilo do značné míry naplnit. Nemalý podíl na tom měli právě Arnošt Procházka a Jiří Kará-

sek ze Lvovic, jejichž *Moderní revue* se postupně stala dodnes uznávanou tribunou nových snah v české literatuře a počátkem 20. století jí prošli i takoví autoři, jako byli kupříkladu bratři Josef a Karel Čapkové či Rudolf Medek, později známý hlavně jako „legionářský“ spisovatel. Procházka sám se věnoval především literární kritice, proslul zejména díky své erudici a vytříbenému britkému stylu. Po celý život byl také velmi plodným překladatelem (především z francouzštiny, ale i z němčiny, angličtiny, italštiny či ruštiny), redigoval *Knihovnu Moderní revue* a spolupracoval s Kamilou Neumannovou na pořádání edic *Čeští autoři* a *Knihy dobrých autorů*. Stal se i průkopníkem v oblasti knižní grafiky, jeho básnickou sbírku *Prostibolo duše* (1894), která provokovala morbiditou a zhnusenou erotikou, lze označit za první číslovaný bibliofilský tisk v našich zemích. Podobně apartní grafickou úpravu Procházka prosazoval i při vydávání dalších děl, ať už v rámci *Knihovny Moderní revue* či *Knih dobrých autorů*. Věnoval se také sběratelství grafik, starých tisků a bibliofilii.

V osobním životě byl Procházka spíše samotář, zůstal svobodným mládcem a kromě nešťastně skončivšího vztahu k chorvatské prostitutce na začátku 90. let (který se, mimochodem, silně odráží právě ve sbírce *Prostibolo duše*) neměl žádné milostné avantýry. Spisovatel Bohuslav Knoesl charakterizoval Arnošta Procházku jako člověka „povahy velmi čestné a opravdové, který neznal lži ani smlouvání, byl pilným a přesným pracovníkem a pro myšlenku byl schopen přinášet oběti“ (Karásek, *Vzpomínky*). Zároveň měl však sklony k drsnému vystupování, které řadu lidí odrazovalo, o čemž hovoří svědek nejpovolanější, Jiří Karásek ze Lvovic: „Procházka byl charakter velmi vzácný, měl opravdové srdce a citění gentlemana, ale v praktickém životě neznal diplomatičnosti, neuměl s lidmi jednat, odpuzoval je drsným chováním. nadělal si tak mnoho nepřátel, neboť byl všeobecně pokládán za společenského jezatce a morouse, ač jím nebyl.“ (Karásek, *Vzpomínky*) V roce 1925 zemřel Arnošt Procházka na srdeční chorobu. Jeho celoživotní odporce a nepřítel F.X. Šalda, jenž v té době otevřeně koketoval s komunismem, tehdy v levicovém časopise *Var* redigovaným Zdeňkem Nejedlým uveřejnil místo nekrologu článek, v němž podle Karáska „z každého slova číselo zloba a kapal jed“. Nejde o nijak přehnané tvrzení. Šalda, který nebyl ve svých výrazových prostředcích nijak vybíravý ani útlocitný, zahrnul mrtvého Procházku snůškou vulgárních osobních urážek (jedovatý skribentský pavouk, žalostný literární abortus, velký inkvizitor žijící ve vnitřní lži, poseurský lži-charakter) a jednoznačně tak ukázal, jak si představuje zásadu *de mortuis nil nisi bene*.

Zatímco význam Procházkovy literární a umělecké činnosti je dnes velmi dobře znám a většinou i uznáván, jeho činnost v oboru politické publicistiky, jíž se věnoval zejména po roce 1918, zůstává stále na okraji zájmu (výjimku představuje snad jen studie Filipa Wittlicha z roku 1995). Tento fakt má několik příčin. Především Arnošt Procházka nebyl členem žádné politické strany, která by dále uchovávala a případně i rozvíjela jeho myšlenky. Coby konzervativní nacionalista se stal nejen terčem útoků soudobého levicového tisku, ale dostal se rovněž do sporu i s tzv. „hradní klikou“, tj. prezidentem Masarykem a jeho spolupracovníky. Dá se říci, že i přátelé z okruhu *Moderní revue* brali jeho názory s jistou rezervou a spíše než myšlenky samotné oceňovali sílu vnitřního přesvědčení a brilantnost, s jakou je Procházka dokázal formulovat. Na druhou stranu ovšem ideová

spřízněnost Arnošta Procházky a kupř. Rudolfa Medka jistě nebyla náhodná. S Procházkovými politickými názory se lze seznámit jednak přímo na stránkách *Moderní revue*, zejména ve 20. letech, ale i dalších časopisů (kupř. *Národ*), dále pak v souboru knižně vydaných statí *Na okraj doby* (1919) či brožurě *Němečtí vlkodlaci* (1921).

Je evidentní, že Procházka náležel ke generaci, která se zásadním způsobem podílela na dotváření moderního českého národa. Na rozdíl od mnoha vrstevníků si však práci ve prospěch národního celku nepředstavoval jako činnost v rámci některé politické strany a v souladu se svým individualismem a elitářstvím opovrhoval stranictvím pragmaticky zaměřeným na vůli davu. Obecně by se daly Procházkovy postoje označit za konzervativní (česko)slovanské národovectví ve stylu 19. století, s výrazně protiněmeckým, a(nti)semitským a protisocialistickým akcentem, ovšem se snahou vyhýbat se krajnostem a fanatismu. Procházka se ostatně sám vyjádřil, že „býti českým nacionalistou není nutně býti reakcionářem a přívržencem kapitalistického systému, jako není touhou vyvrátiti a vyhubiti jiné národy, chce-li se vlastní národ posílití a nadati odolností proti cizím náporům.“ (*Moderní revue* 24., 1918–19)

Po 28. říjnu 1918 se Procházka vyslovil pro myšlenku vybudování Československé republiky coby čistě národního státu, v němž by absolutní nadvláda českého národa zajistila potřebnou stabilitu. Do českého národa počítal i Slováky, které nepovažoval za samostatný národ, ale kmenovou skupinu, jako jsou Moravané či Slezané. V souladu se svým protiněmeckým zaměřením, které se u něho projevovalo již od mládí a ve dvacátých letech je umocnil dojem ze světové války, charakterizoval české Němce coby kolonisty bez nároku zasahovat do řízení státu a státní správy. Stejně jako všechny národnostní menšiny na českém území však měli být Němci postupem doby asimilováni. Vůči tomuto národu obecně Procházka zastával poměrně nesmiřitelné stanovisko: „Němec byl vždycky v minulosti vlkodlakem, Němec je dnes vlkodlakem stejně, jako byl včera a jako bude zítra – toho české ovce vládní i nevládní, humanitně změkčilé, nechťi viděti a zastírají to i ostatnímu lidu, který pudově cítí nepřítele a nebezpečenství... (...) Běda, třikrát běda, kdyby se na nás přivalil nový německý vichrový příval a my byli osamoceni. Vývrat státu i národa českého by byl jeho důsledkem, neúprosný, surový a sveřepý vývrat. (...)“ (*Němečtí vlkodlaci*)

S menší účtostí vymezoval Procházka svůj vztah k Židům. Sám se vyjádřil, že mu nejde ani tak o „antisemitismus, jako spíše o asemitismus.“ Dospěl k nezvratnému přesvědčení, že Židé tíhnou ke germánskému živlu a spolu s ním pak vystupují proti slovanství, proto nemohou být národu nijak k užítku, spíše naopak: „Židé cítí latentní příbuznost s Němci, vidí v nich sobě nejbližší národ evropský ... krev kalná a těžká, mysl dravčí a sobecká. (...) Těch několik Židů, kteří jsou přes rasu svoji skutečně Čechy, nic nežli Čechy, na celkovém stavu nic nezmění. Jedna vlašťovka nedělá jara – ani tucet nejpoctivějších židovských Čechů nepřemění židovské masy ... v Aněmce. Atavismus jest atavismus.“ (*Na okraj doby*) Podobně jako řada českých legionářů, mezi nimi i Rudolf Medek, sdílel i Procházka klasický názor, že Židé za podpory Němců způsobili bolševický převrat v Rusku, namířené ke zkáze Slovanstva. Židovští bolševici, kteří se stali krutovládci nad masami ruských obyvatel, měli být podle Procházky smeteni díky intervenci zá-

padních států, jejich přerušeni považoval za tragickou chybu. Stejně tak byl přesvědčen, že kdyby došlo k nasazení československých legií hned po převratu, mohl být židobolševismus zlikvidován hned v zárodcích a mohlo se zabránit dalšímu šíření této zhoubné ideologie chaosu a rozvratu. Na sklonku života Procházka své názory poněkud zradikalizoval, když se v recenzi na český překlad díla Henryho Forda *Mezinárodní Žid* přiklonil k myšlence židovského spiknutí ohrožujícího arijskou rasu a kulturu. Svůj pohled na vztah českého a židovského národa shrnul Procházka, v souladu se svým proklamovaným asemitismem, následovně: „Když by pochyboval, že rasa semitská se liší v četných vlastnostech od rasy arijské: na svůj prospěch, na svou škodu. (...) Nevidím, že by bylo s prospěchem pro český národ, kdyby vliv židovský měl v něm nabýti mocné či snad rozhodující váhy. Neboť vedle kladných vlastností - vytrvalosti, pracovitosti, houževnaté neústupnosti ... mají Židé také vlastnosti velice záporné, ne vždy z vlastní viny, ale z veškerého svého postavení evropského po dlouhé věky - lačnost hmotných statků, podlézavost a úctu před jakoukoli mocí, sverepou panovačností - které jejich intensivnější vsah do našeho národního organismu, příliš povolného dosud a přizpůsobivého, činí nežádoucími. (...) Znáám velmi čestné, ušlechtilé, jemné, milé Židy, lidi přímo vzorné - a znám z hojných zkušeností, že Židé v hromadě, jako rozhodující a vládčící činitel, jsou živlem přímo lučavkovým pro všechny hodnoty, kterých my arijsci nejvíce si ceníme, pro všechny snahy nadosobní a ideální.“ (*Na okraj doby*)

Arnošt Procházka byl také, zcela logicky, odpůrcem levicových tendencí a znepokojoval ho sílící vliv socialistických stran, zejména komunistů, v poválečné republice. Sociální demokráty spolu s komunisty považoval za rozkladný živel a obával se, že využijí sociální nespokojenosti a destabilizují stát. Silně kritický byl ovšem i k oficiální linii tehdejší domácí politiky, a ačkoli Masarykovi neupíral zásluhy za jeho práci v exilu, vyjadřoval se velmi kriticky, že ve jménu své humanistické filosofie podporuje nenárodní elementy, které pak ohrožují náš národ. Ostatně tato kritická linie je třeba především sílu myšlenek, z nichž řada zůstala aktuální dodnes, a vzácnou schopnost předvídatosti. Závěrečný citát snad dalšího komentáře nepotřebuje: „Český nacionální fašismus byl by pro nás jediné ziskem a ochranou (...) pozor, vy velicí páni pokrokovci a internacionálové, všelidští humanitáři, socialističtí bratři celého světa, židomilci a uctívači Němců, pozor, aby vaši mazánkové němečtí s takovou organizací náhle nevystoupili a důkladně vás neprohnali.“ (*Moderní revue* 29., 1922-23)

Vliv Procházkových politických komentářů z 20. let 20. století nelze přeceňovat, avšak vzhledem k tomu, že jejich autor nebyl vázán stranickou disciplínou ani dalšími ohledy a především na stránkách své *Moderní revue* se mohl vyjadřovat celkem bez obalu, zůstávají jeho články důležitým zdrojem pro pochopení českého národovectví meziválečného Československa. Nelze nezmínit ani formální dokonalost státi, příznačnou pro brilantního kritika ovládajícího dokonale svou mateřštinu. Avšak vyzdvihnout je třeba především sílu myšlenek, z nichž řada zůstala aktuální dodnes, a vzácnou schopnost předvídatosti. Závěrečný citát snad dalšího komentáře nepotřebuje: „Český nacionální fašismus byl by pro nás jediné ziskem a ochranou (...) pozor, vy velicí páni pokrokovci a internacionálové, všelidští humanitáři, socialističtí bratři celého světa, židomilci a uctívači Němců, pozor, aby vaši mazánkové němečtí s takovou organizací náhle nevystoupili a důkladně vás neprohnali.“ (*Moderní revue* 29., 1922-23)